

O, kako daleč si Medana,
ti moja tiha, mila rojstna vas!
Ko mislim nate, skrijem svoj obraz
in vem takrat, kako je solza slana.
(V tujini, Gradnik)

Alojz Gradnik

Rodil se je 3. avgusta 1882 v mali obrtniški družini v Medani, v Goriških Brdih. Gimnazijo je obiskoval v Gorici, nato pa se je vpisal na dunajsko pravno fakulteto. Služboval je v različnih krajih na Primorskem, po končani prvi svetovni vojni pa je sodno službo opravljal v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu. Po upokojitvi in hkrati po koncu druge svetovne vojne je živel v Ljubljani. Umrl je leta 1967.

Gradnik se je nazorsko in umetniško oblikoval pred prvo svetovno vojno v ozračju slovenske moderne, iz katere je dobil veliko spodbud. Nanj so vplivali številni filozofi, kot so Nietzsche, Schopenhauer in drugi. V njegovi miselnosti je veliko pesimizma in tudi krščanstva, ki ga je dopolnjeval s panteizmom. Pomembna sestavina njegove osebnosti je bil nacionalizem. Ta je izhajal iz doživljanja nacionalne ogroženosti, pa tudi socialne manjvrednosti ob meji Primorske in v Istri.

Gradnika uvrščamo med lirike slovenske moderne, torej ob četverico Cankar – Kette – Murn – Župančič. Sodi v smer med slovensko moderno in ekspresionizmom. Njegovo delo delimo v dve obdobji - prvo med letoma 1916 in 1926, ko so izšle njegove prve zbirke in drugo tik pred drugo svetovno vojno in med njo. Med obema obdobjema so razlike: v prvem je njegova poezija bolj živa, neposredna, konkretna in doživljajsko izpovedna, v drugi pa prevladuje starostna refleksija in meditacija. V prvi je predvsem individualist, v drugi pa išče religiozne ideje.

Gradnikovo delo obsega tako pesniške zbirke kot prevode. Prvo zbirko z naslovom *Padajoče zvezde* je objavil pri štiridesetih letih. Tej so z leti sledile knjige *Pot bolesti*, *De profundis*, *Večni studenci*, *Zlate lestve*, *Bog in umetnik*, *Pesmi o Maji*, ter *Pojoča kri*. Še obsežnejše pa je prevajalsko delo. Vanj spadajo knjige *Kitajska lirika*, *Italijanska lirika* in *Moderna španska lirika*, poleg tega sledi še vrsta prevodov svetovnih pesniških del.

Gradnik je predvsem pesniških idej, manj estetskih podob in oblik. S tem se loči od drugih pesnikov moderne. Gradniku je važna predvsem misel, zato je ne podaja s podobami, ki bi imele slikovno vrednost. Izreče jih brez prevelikega okrasja, jasne, gole in neposredno. V njegovem pesništvu je pomembna predvsem miselna vsebina, ki je neke vrste življenjska modrost, katero pesnik črpa iz svojih življenjskih izkušenj in razmišljanj. Zato je njegova poezija uravnovešena, pogosto moralistična in dejansko temna. Temna je tudi zaradi pogostih motivov smrti.

Gradnik je ustvaril formo in slog, ki sta značilna samo zanj. Verz gradi na videz tradicionalno, vendar mu daje s težkimi okornimi poudarki težak, satiričen ritem, ki se včasih približuje prozi. Narečni poudarki prispevajo k posebni barvi njegovega ritma. V slogu prevladujejo razumske prvine nad čustvenimi. »Najbližji mi je bil vedno Prešeren«, pravi. Zato tudi ni naključje, da je Gradnikova najpogostejša pesniška oblika sonet, tudi sonetni cikel.

To pa ne velja za dva morda najbolj izvirna in najbolj vznemirljiva cikla njegove erotične lirike, naslovljena *Pisma oz. De profundis*. V obeh primerih gre za pesmi oz. pisma, za strastne ljubezenske poslanice, v drugem primeru tudi za grozljiva erotična sporočila mrtvega dekleta iz globočin, iz groba, kar nakaže že latinsko zapisani naslov *De profundis*. Pisma, ki so izšla v zbirki *Padajoče zvezde*, so cikel sedmih pesmi-pisem. Sporočena so skozi ženska usta. Lirski subjekt je torej ženska, kar je tudi sicer značilno za najgloblje Gradnikove ljubezenske/erotične izpovedi. Gre za izpoved ljubezni, ki se razteza iz življenja onkraj groba. Mrtva deklica govori iz groba svojemu ljubemu pretresljive ljubezenske izpovedi, katere ne

morejo postati resnične. Od te možnosti jih loči meja smrti. Ljubezenska skupnost, ki predstavlja popolno predanost in izenačenost dveh bitij, je dokončno možna šele po smrti.

NOČ V MEDANI: je lirski pesem. Lirski subjekt iz okna opazuje domačo pokrajino, ki je zanj paradiz; lučke nizkih hiš se lesketajo kot očke ptičic iz visokih gnezd, nato se sprašuje o bolečini, ker je daleč od domovine; spregovori o grobovih in pravi, da bodo vsi v družini pokopani v domačem kraju. Lirski subjekt pa je sam in daleč od domačega kraja, zato materi, ki si jo predstavlja, ne more dati roke. Ena najznačilnejših tem Gradnikove lirike je povezanost s pokrajino in ljudmi ožje domovine. Pesnik je že zgodaj zapustil domači kraj, vendar se je z domotožno mislijo vedno vračal vanj. Pesmi, ki so posvečene Medani, sodijo med njegove najlepše. Ko se v pesmih spominja matere in očeta, se obenem zaveda globoke povezanosti z vsemi preteklimi in bodočimi rodovi, čuti svojo zraslost s svetom, iz katerega je izšel in kateremu se ni nikoli odrekel.

VODNJAK: kako pogosto hodimo mimo vodnjaka? Ne opazimo ga in ne zavedamo se njegove vrednosti. Pesnik ga je opazil. Njemu pomeni vodnjak vir življenja. Vodnjak je tisti, ki napoji žejne. Njegovo površje je nepomembno, njegova moč in bogastvo nastajata v temnih globinah. Vodnjak ne pozna razlik med ljudmi. Napaja revne in bogate. Vodo ponudi vsakomur in zanjo ne zahteva plačila. Vodnjak je temačen, a čist. Svoj gnus pokaže le, če kdo vanj pljune ali vrže kamen. To zmoti njegovo čistost. Koliko sladkih in omamnih pijač ima človek na izbiro, a v suši, je voda iz vodnjaka edina, ki poteši žejo. In ko se človek zastrmi v vodnjak, v njegovo globino, vidi v njej prikazen, spako – svojo lastno podobo. Vodnjak mu svetuje, naj z vedrom zajame vodo in prikazen bo izginila. »Več ne boš sam sebi strah«, pravi pesnik. Vodnjak vabi in nesebično ponuja svoje bogastvo vsem žejnim. Daje, kakor daje mati mleko svojemu otroku. Zdi se mi, da je vodnjak prisposoba pesnika. Tudi on hrani globoko v svoji notranjosti, v svoji duši bogastvo, ki ga nesebično – kot vodnjak – podarja ljudem v svojih pesmih.

KOMEN: primorska. Kras. Komen. Kamen. Kraški kamen. Če bi ga odnašali dan in noč, sto in tisoč let, ga ne bi odnesli milijoni ramen. Toda sredi te kraške trdote vidiš hiše, pravi pesnik. Na oknih vidiš cvetje. Pri hišah vrtove, latnike, vinograde in ajdove njive. Tu vztraja človek, kraški človek. Ki ni obupan in kakor zelena bilka počasi razkrajja skalo. Kraševac pa vztraja na tej trdi zemlji. Njegova dlan je trša od kamna, njegova kri je teran. Pesem »Komen« sodi v ciklus Gradnikovih domoljubnih pesmi. Je slavospev Krasu, kraški zemlji in ljudem, ki na tej zemlji živijo.

MORS VICTRIX: beseda mors victrix izhaja iz latinščine in pomeni smrt zmagovalka. Smrt, ki je tako pogosta sopotnica Gradnikove poezije, je tema tudi v tej pesmi. Pesnik govori o neizbežnem odhodu življenja. Smrt imenuje »zmagovalka«, zmagovalka nad življenjem. Smrt zmaguje v vseh letnih časih. Njen obraz je videti spomladi, ko trga z vej češnjeve cvetove – torej tudi mlada življenja. Prihaja poleti, ko s točo uničuje žitna polja, a najbolj vidna je jeseni. To je tisti letni čas, ko se nam zdi, da narava umira. Z nami – pravi pesnik – bo smrt praznovala trgatev, kajti povesod je že postavila vešala iz golih vej, štrlečih v beli mraz.